

ILYEN IS VOLT

Darvasi Ferenc: Csak hagyjanak békén. Mándy Iván élete és pályája

Az egyik kedvenc Mándy-művem, a *Fabulya feleségei* utolsó harmadában Zsámboky végképp elbizonytalanodik azzal kapcsolatban, hogy visszaadhatók-e irodalmi szövegben egy ember meghatározó jellemvonásai. Az addig leginkább önző és számító figuraként ábrázolt Fabulyáról váratlanul olyan történetet idéz fel, amely ellentmondani látszik a címszereplő korábbi bemutatásának: „– Teljesen megbolondultam. [...] Ha így is volt, ki kéne hagyni, áthúzni. Igen, ez nem lehet benne ebben a történetben. Fabulya itt egészen más, mint ahogy elindult. Nem olyan vacak alak, nem olyan elsavanyodott kereskedő, akit már csak az izgat, mennyiért adhat el egy könyvet. Ebben a jelenetben szerelmes, az ám, lobogó szerelmes! – Eltűnődött. – De miért kéne kihagyni? Ha ilyen volt? Ha ilyen is volt?” A magam részéről az idézetben implikált, önmagában banálisnak tűnő állítást – és poétikai vonzatainak következetes végiggondolását – tartom a Mándy-próza egyik lényegi mozzanatának. Az emberek ilyenek is, meg olyanok is, megférhet bennük egymás mellett az „elsavanyodott kereskedő” és a „lobogó szerelmes” – és még mi minden más! És ha ez így van, a róluk mintázott irodalmi alakok sem lehetnek csak ilyenek vagy csak olyanok: egyebek mellett ezért olyan különlegesek a Mándy-novellák és -regények szereplői.

Erről, úgy látom, hasonlóan vélekedem, mint Darvasi Ferenc, a *Csak hagyjanak békén* című, nagyszabású Mándy-monográfia szerzője, aki már az író korai műveiről megállapítja: „Az a tudás már ezeknek a novelláknak is a sajátja, hogy az emberek nem egyfélék, nem fekete-fehérek, más-más perspektívából gyökeresen másmilyennek látszhatnak, személyiségükben nem minden következik logikusan egymásból, egyes tulajdonságaik akár ellentétben is állhatnak egymással” (112.). A könyv számos pontján visszatér a gondolat – találó idézetekkel megtámogatva –, miszerint Mándy „úgy gondolkodott a személyiségről, mint ami nem megismerhető, fel nem fejthető” (167.). Ebből viszont szerintem logikusan következik a kérdés: ha az életrajzíró hű akar maradni főhőse szellemiségéhez, tud-e arról érvényes módon állítani valamit, hogy *milyen volt* Mándy Iván? Ha a személyiség valóban fel nem fejthető, mit remélhetünk egy olyan kutatástól, amelynek a legnagyobb haszna mégis abban állhat, hogy megértsünk valamit a vizsgált író észjárásáról, alkotói működésmódjáról – végső soron a személyiségéről?

A kötet – ahogy alcíme is sugallja – nem elsősorban Mándy művészetének prózapoétikai vizsgálatára vállalkozik, hanem az író életútjának aprólékos bemutatására. Ez pedig, meglátásom szerint, bizonyos szempontból nehezebb feladat, mint a lezárult életmű kiválasztott darabjainak interpretációja (természetesen nem lebecsülve az író korábbi és

Osiris Kiadó
Budapest, 2024
632 oldal, 5980 Ft

ezutáni értelmezőinek teljesítményét). Hiszen a külső szemlélő számára olykor nagyon nehezen megállapítható, hogy melyek egy emberi életút ténylegesen sorsfordító pillanatai, melyek egy író számára a legfontosabb vagy az inkább mellékesnek nevezhető helyek és dátumok, magán- és közéleti történések, személyes és szakmai viszonyok, inspirációs források és gátló tényezők. Kérdéses továbbá, hogy milyen módszertan alkalmazásával ismerhetjük meg és tehetjük másoknak is hozzáférhetővé ezt a bonyolult összefüggérendszerrel. A Darvasi Ferenc által vállalt feladat ebben a tekintetben nem nevezhető kivételesnek, hiszen a könyvet kiadó Osiris irodalomtörténeti sorozata is jó néhány példával szolgált már az alkotói életművet a személyes életút fényében láttató, olvasmányos kritikai életrajzra – Ferencz Győző *Radnóti Miklós élete és költészete* című nagy művétől Tverdota György négykötetesre tervezett (jelenleg is íródó) József Attila-monográfiájáig.

Mándy Iván viszont egyvalamiben biztosan különbözik azoktól a szerzőktől, akikről általában sok száz oldalas életrajzokat szokás írni: az író életének hetvenhét évében többnyire sikeresen tartóztatta magát a komolyabb izgalmaktól, így esetében az élet- és pályarajz – némi túlzással élve – a művek megírásának történetével egyenértékű. Provokatív élel akár az a kérdés is feltehető lenne, hogy érdemes-e az olvasónak töviről hegyire megismernie a szülővárosát, Budapestet csak rendkívüli esetekben elhagyó, ideje nagy részét írással és sétálással, valamint „félelmetes kávék” (Mándy kifejezése) fogyasztásával töltő író élettörténetét? Az előrebocsátott válaszom a kérdésre: igen, ha ha az életeseemények minuciózus feltárása olyan, a teljes alkotói pályát átszövő értelmezési hálót tesz átláthatóvá, mint a *Csak hagyjanak békén*.

Darvasi Ferenc, akinek az első Mándyval kapcsolatos kötete éppen egy évtizeddel ezelőtt jelent meg (*Köztünk vagy. Beszélgetések Mándy Ivánról*, Corvina, Budapest, 2015), képes egyetlen nagy egységként szemlélni az író pályáját, amelyben minden mindennel összefügg: számtalan novellaszerplőnek, motívumnak, történetmozaiknak megtalálja a való életbeli párhuzamát vagy az életművön belüli további variánsait, ezeknek a kapcsolódási pontoknak a bemutatására pedig a legkülönbözőbb forrásanyagokat használja fel. Jól érzékelhetően a Mándyval és Mándyról készült interjúk adják a narratíva gerincét, utóbbiakat javarészt maga Darvasi készítette és közölte. A monográfia jó néhány publikálatlan e-mailváltásra és személyes beszélgetésre is hivatkozik, ezek közül a legfontosabb az író özvegyével, Simon Judittal készített interjú, amely számos, máshonnan ki nem nyomozható információt tár fel Mándy Ivánról. Ugyancsak lényeges források az íróra vonatkozó levéltári anyagok és a vele kapcsolatos korabeli sajtócikkek, illetve a részben már publikált, közgyűjteményekben vagy magántulajdonban található levelek. A kötet módszertani sajátosságai közé tartozik a Mándy által és a Mándy számára írt könyvdedikációk felhasználása, ami elsősorban az író kapcsolati hálójára vonatkozó következtetésekhez vezet a monográfust – emellett világossá teszik, hogy a szerző szinte korlátlan hozzáférést kapott az örökösöktől a Mándy-hagyaték kutatására. Darvasi szemléletmódjában a hagyományosnak tekinthető irodalomtörténeti eszközöket tehát kiegészíti a „terepmunkán” alapuló, leginkább az oknyomozó újságírásra emlékeztető kutatói attitűd. Többtucatnyi, különböző korszakokban keletkezett és eltérő fókuszú elbeszélést szintetizál, amelyekből létrehozza a saját, a teljes életutat végigkísérő narratíváját.

Mándy Iván prózaszövegeit a monográfus ugyancsak sajátos forrásdokumentumokként kezeli: a novellák, tárcák, regények, újságcikkek sok esetben egy-egy életrajzi esemény vagy személyes emlék írásos feldolgozásaiként tűnnek fel a kötetben. Hogy csak az időrendben legkorábbi ilyen példát hozzam fel: Darvasi *A nagyszülők és a szülők* című fejezetben rámutat, hogy az író édesapja, Mándy Gyula 1912-es verseskötetének egyik sora („Ablakfüggönyömré ráült a Csend.”) egy 1993-as Mándy-novellában, *Az éjszaka bútorai*ban tér vissza („A csend ül a függönyön.”), ezzel is alátámasztva a gyerekkor és az apa alakjának jelentőségét a szerző gondolkodásában (18.). Ilyen típusú filológiai

apróságok, kisebb vagy nagyobb jelentőségű életrajzi-műbeli párhuzamok százával találhatóak a monográfiában. Úgy gondolom, Mátyás esetében gyümölcsöző ez az alapvetően pozitívista szemléletmód, hiszen láthatóvá teszi, hogy olykor milyen távoli emlékfoszlányok, első ránézésre jelentéktelennek tűnő nüanszok is közrejátszhattak az író jellegzetes világának létrejöttében. Ugyanakkor bizonyos esetekben kíváncsibb lettem volna arra, hogy maga a monográfus miben látja az épp tárgyalt novella vagy regény jelentőségét. (És mit takarnak az olyan, helyenként kissé ködös megfogalmazások, mint hogy Mátyás prózavilága „az olvasók többsége számára szokatlan és ismeretlen utakat bebarangoló” [268.], vagy hogy kései novellái „a korábbiakhoz képest is líraibb, áttetszőbb, levegősebb tartományokat jártak be” [517.].) Szintén ide tartozik, hogy Darvasi a Mátyás-kötetéről írt kritikákat is összefoglalja a megfelelő szöveghelyeken, ezek a tartalmi kivonatok azonban – főleg a hatvanas-hetvenes években megjelent kötetek kapcsán – rendre önisméltásba fordulnak. Az úgynevezett „szocialista kritika” nem akart, de valójában nem is tudott mit kezdeni Mátyás prózájával, ezért évtizedeken keresztül az ideológiai elzárkózás közhelyei határozták meg az író hivatalos recepcióját. Ebből következően feleslegesnek tartom az ilyen típusú szövegek repetitív ismertetését az életrajzban – ilyenkor is szívesebben olvastam volna a monográfus saját meglátásait az adott Mátyás-művekkel kapcsolatban.

A monográfia fő szervezője a kronológia. Az összesen tizenegy nagy fejezetben leírt életút-elbeszélés Mátyás felmenőinek bemutatásától a gyerekkoron át az íróvá válásig, a „pálya szélén” töltött ötvenes-hatvanas évtizedeken át a siker és elismertség korszakáig tart, a történet pedig az utolsó évekkel és Mátyás 1995-ös halálával zárul. A lineáris elbeszélés – mint a történetmondás hagyományos formája – a vitathatatlan előnyei mellett nehezen kiküszöbölhető hátrányokkal is jár, hiszen az időrend fenntartása érdekében a monográfusnak olykor korlátoznia kell magát, és nem mindig mondhatja végig azt a rész-történetet, amelybe éppen belekezdett. Például: az első, Mátyás Iván művén alapuló filmről (*Csutak és a szürke ló*, 1961, rendezte Várkonyi Zoltán) szóló szakasznál az olvasó – legalábbis ami engem illet – valószínűleg többet szeretne megtudni a Mátyás műveiből készült további filmekről (269–270.). A kronológia kényszerítő ereje viszont nem teszi ezt lehetővé, így minden későbbi Mátyás-filmről az annak megfelelő évről beszámoló szövegrészben olvashatunk. A megoldás kétségtelenül következetes, ugyanakkor ez a szerkezet nehezebben használhatóvá teszi a könyvet azok számára, akik a teljes pálya végigkövetése helyett csak egy-egy részterületre lennének kíváncsiak Mátyás életművéből. A keresetőséget persze megkönnyíti a részletes tartalomjegyzék, valamint a kötet végére illesztett bőséges bibliográfia és a névmutató, de így is félő, hogy az életműben kevésbé jártas egyszerű Mátyás-kutató (például egy szakdolgozatot író egyetemista) nem tud minden, számára szükséges információt kinyerni a kötetből annak végigolvasása nélkül. Ha például valaki kimondottan Mátyás és a futball kapcsolatáról szeretne többet megtudni, a monográfia legelejétől a legvégéig találna ehhez adalékokat, ezek gyors és hatékony összegyűjtésére azonban nem lenne lehetősége. Hangsúlyozom, ez nem róható fel a kötet hibájaként, egyszerűen a választott elbeszélésmódból következő sajátosságról van szó. A *Csak hagyjanak békén* egyébként sem kézikönyvként, hanem elejétől a végéig, kvázi regényként olvasva a legizgalmasabb: fokozatosan bontakozik ki az olvasó előtt egy ember élete, annak minden irodalmi és nem irodalmi vetületével egyetemben. Ami pedig különlegessé teheti Mátyás életét, az éppen annak a felismerése, hogy milyen közvetlen kapcsolódások ismerhetők fel nála a magánemberi tapasztalat és az írói gyakorlat között.

A könyvből kirajzolódó Mátyás-kép, bár mindenekelőtt a hozzáférhető írásos és szóbeli forrásokon alapszik, természetesen a monográfus személyes interpretációjának nyomait is magán viseli. A jellemábrázolásban gyakoriak a lélektani mozzanatok, ezek eszenciális megfogalmazásai főként az egyes életszakaszokat összefoglaló fejezetek lezárá-

sában olvashatók. Például a második, *Kisgyerekkor (1918–1925)* című fejezet zárlatában: „Ha minden, ami fontos, megtörténik az első életévekben, vagy legalábbis az egyént meghatározó sajátosságok a gyerekkorban gyökereznek, úgy hatványozottan igaznak tűnik ez Mándyra, aki hat és fél éves korára már megtanult olvasni, túl volt első szerelmén, az első meccséményen, kísérteteken, filmeken, szülei válásán – és mindez nemcsak, hogy megalapozta személyiségét, sorsát, de írói karakterére, életművére is jelentős hatást gyakorolt” (43.). Budapest utcái, a könyvek, a mozi, a gyerekkor, a család, és mindezekelőtt az apa figurája – ezek a fő motívumai Darvasi Ferenc Mándy-képének, amely persze nem különbözik radikálisan az íróról eddig forgalomban lévő sztereotípiáktól, azonban azoknak sokkal mélyebb, az „ősélményekig” visszanyúló ismertetését kapjuk a könyv jóvoltából. Különösen invenciózus – szépírói kvalitásokat mutató – értelmezését kapjuk Mándy személyiségének az *Iskolaévek (1925–1935)* című fejezetben, amely a rendszerint alacsonyabb osztályokban játszó kiscsapatnak, a saját pályával nem rendelkező Budai 33-nak való drukkolásban (*nem* szurkolásban!) fedezi fel „az otthontalanság, ha úgy tetszik, a saját sors kivetítés[ét] a csapatra”. Mint Darvasi írja, „[a] pályáról pályára vándorló fekete-fehéreknek olyasvalaki drukkolt az ő személyében, aki maga is bérleményről bérleményre költözött gyerekkorában” (49.). És bár megtudjuk, hogy az egyik leghíresebb Mándy-hős, Csempe-Pempe alakját a Budai 33 legendás intézője, Faragó Lajos („Loja”) ihlette, a monográfus szerint „a Mándy Iván és a Budai 33 közti relációnak van még egy, eddig nem tárgyalt, speciális eleme. Mintha legalábbis a közkedvelt narratíva szerint »csapatáért minden áldozatra kész« Faragó Loja alakjára az örökké pénzért kilincselő, szegénységben élő, de a fiát azért életben tartó Mándy Gyula alakja vetülne rá” (51.). A futball lélektani szerepét taglaló – tényszerűen bajosan igazolható, viszont szerintem nagyon szép – elemzés zárásaként pedig magyarázatot kaphatunk arra, hogy az író a budai kiscsapatról az 1927/28-as idényben milyen pszichológiai okokból fordulhatott későbbi kedvenc egyesülete, az FTC felé: „Ha Mándy és a Budai 33 kapcsolata alapvetően az otthontalanság-érzés kivetítésével írható le, úgy csábító az ebben a szezonban egyszerre stílusos és eredményes futballal előrukkoló Ferencvároshoz fűződő relációt gyermeki vágyteljesítésként, a prózai valóság meghaladásának, egyáltalán: egyfajta önmeghaladásnak az igényeként értelmezni” (52.).

Mándyt gyakran szokás „irodalmi íróként”, életidegen, a külvilág történései és a politika iránt közömbös, elvarázsolt figuraként leírni. Ezt a prekonceptiót a *Csak hagyjanak békén* jó néhány anekdotája is erősíti (például hogy felnőtt emberként nem tudta, hogyan kell ajánlott levelet feladni [271.] vagy kávéét főzni [431.]), ugyanakkor a monográfus hangsúlyozza, hogy Mándy – hogy visszatérjek a *Fabulya feleségei*hez – „ilyen is volt”, de *nem csak* ilyen volt. Már a korai kötetekben is előfordulnak a jelen vagy a közelmúlt történelmi-közéleti történéseire reflektáló szövegek (mint a *Vendégek a Palackban* című első novellagyűjteményben *A besúgó* vagy a *Kosztos vendég*), a nyolcvanas évek elejétől viszont teljesen érvényét veszti az „apolitikus Mándy” sztereotípiája: „Nagyjából innentől eredeztethető, hogy már vállalta a konfrontálódást a hatalommal, és kifejtette a véleményét kényes kérdésekben is, ami nem jelentéktelen változás egy olyan ember életében, aki »sokáig nem helyeselte az aláíráásokat, aláírogatásokat« és a nyílt (irodalom)politikai-közéleti véleményformálástól meglehetősen távol tartotta magát” (436.). Mándy viszonya a politikához egyáltalán nem merül ki a teljes közönyben, és erre Darvasi számos esetet felidéz – sok minden más mellett a Mándy-féle apolitikusság árnyalása is a *Csak hagyjanak békén* új eredményei között említhető. Az ugyanis, hogy valaki „csakis íróként tudott tekinteni” bármilyen való életbeli problémára (258.), nem azonos azzal, hogy ne lenne tudatában az adott probléma létezésének. A kötet Balassa Pétertől idézett címe is az író számára mindennél fontosabb belső függetlenségre utal. Az esztéta ekként fogalmazta meg ezt az egyéni pozíciót a hetvenéves Mándyról írt 1988-as köszöntőjében: „Soha nem akartál sem-

mit elérni, birtokolni, uralni, kinyilatkoztatni, lerohanni, bekebelezni, uraskodni és hazudni. Mindezt nem akartad. Csak hagyjanak békén” (323.).

Mint említettem, a monográfia nem tekinti feladatának Mándy Iván műveinek (újra) értelmezését, a kánonban elfoglalt helyük megerősítését vagy átpozicionálását. Ennek ellenére Darvasi Ferenc egy-egy megjegyzésében világossá teszi, hogy melyeket tartja a szerző legfontosabb szövegeinek – erről egyébként részben az általa válogatott, a Magvetőnél 2018-ban megjelent *Ciklon* című novellagyűjtemény is tanúságot tesz –, és milyen tényezőket lát meghatározónak a Mándy-féle prózanyelv változásában „a fiataalkorában alkalmazott zártabb, klasszikusabb novellaformától és hagyományosabb történetmeséléstől [...] a jóval nyitottabb szerkezetű, áttetszőbb prózáig” (429.). A *Csak hagyjanak békén* innentől megkerülhetetlen alpmű minden jövőbeli Mándy-értelmező számára – és megkerülhetetlen Darvasi Ferenc számára is, akitől a következő években-évtizedekben talán okkal remélhetjük egy az eddigi kutatásokat folytató és kiegészítő, poétikai fókuszú Mándy-monográfia megírását.